

שנת 1504

צפת, מס' 41

ב(עזרת) ה(שם). זה כתב השלוח מחכמי צפת על ענין השמיט¹ לרבני הישיבה הקדושה שבירושלים ע(יר) ה(קודש) ת(יבנה) ו(תכונן) ב(מהרה) ב(ימינו).²

גובה להם ויראה להם,³ נזר מקום מקדשנו נטוי על ראשיהם, שמה ישבו כסאות למשפט עמו ישראל רכבם ופרשיהם, בישיבה הקדושה חברים מקשיבים --- ראשם⁴ כתם פז, גודר פרץ כחצרון בן פרץ, בשבט פיו הכה ארץ, מזה בן מזה, הנה רבינו זה כבוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' פרץ⁵ --- על הר ציון מצדות סלעם ומשגבם, שם צוה ה' את הברכה בישיבה נוראה מושבם --- מאת אחיכם אוהבי תורתכם דורשי שלומכם, יוסף ה' עליכם ויפרוש סוכת שלומו עליכם, צעירי הצאן אשר בקהל הקדש אשר בצפת שבגליל העליון --- זה כמה שמענו מפי מגידי אמת, כי אתם אגודות אגודות בידיעת שנת השמטה ורפו ידינו וימס לבבנו, יפול קטטה בעיר אלינו⁶ ואף גם זאת --- אם חכמה אין כאן, יש כאן זקנה ושיבה, וגם אתנו יודע מה בפרק) ק(מא) דע(בבודה) ז(רה)⁶ --- ואמנם כי אתם עם כהני ה' תקראו --- ובמלחמות ה' ראשונה תצאו --- גם אנחנו בהר גלילו לאו קטלי קני באגמא אנו, ובכל דבר קטון וגדול, אסור והיתר או דיני ממונות, אנו מתקבצים אצים ורצים. נוגשים ונותנים להוציא לאור משפטנו כיד ה' אלינו הטובה עלינו בכל טרדותנו וצרותנו, ואנו ליה וליה ענינו.⁷

וכבוא אלינו החכם השלם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) שמואל מסעוד⁸ ושאל ממנו מנהגנו והבנת לשון גאונו ומרנו משה איש האליים⁸, א אזרנו חלצנו ועמדנו במושב ב(ית) ד(ין) על משמרתנו, עם רובי ספרנו ועדויות זקנו וחכמינו כמנהג גלילנו, ומדמשק וסורייא שכנו, ובלי מערער פה שקטה הסכמתנו, בהבנת ספר אור גלותנו, נשיא אליים הוא בתוכנו, הרב הגדול אדונו --- כי השנה הזאת שנת הסד"ר ליצירה⁹ --- בכל ארץ אחזתנו שנת שמטה וגאולה קרובה תהיה --- וגם שמענו כי כבר הורה זקן ונשוא פנים --- הלא הוא החכם השלם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יצחק (אבן) חיים¹⁰ ולהעמיד שנה על חזקתה --- החרים ונדה, לכל עובר בתוך קהל ועדה, ועם הוראתו ונדויו אנו מסכימים. וגם אחריו יצא יעקב, הלא הוא החכם המעולה ר' יעקב מטרייל,¹¹ מחזיק בתורתו בחכמתו ותבונתו כלביא שאגתו ---

נאם משה בן לאדוני כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' שם טוב אל פראנגי¹² ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא)

משה בן) ר' יצחק הדיין ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא) הלו¹³

יוסף בר אברהם ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא)¹⁴

נסים בן) ר' יהושע¹⁵

יצחק בן) ר' יוסף צורף נוחו) ע(דן) ידיע צאיג¹⁶

ממגורשי ספרד הקטון משה די ליאון¹⁷

יהודה בן החכם השלם אדוני כ(בוד) ר' יוסף כהן¹⁸ ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה)

עבדכם יצחק (אבן) שושאן¹⁹

יוסף אליסר²⁰

נרצע אברהם ביסודו²¹

אהרן גישאדו²²

הן אני כפיהם לאל, כי דבריהם כהררי אל, בקרב ישראל,

הצעיר שם טוב אלפראנגי²³

שמואל בן בהלול²⁴

העלוב לטרדות הזמ"ן ותהפוכות, בחיי קצתי, יוסף בן לאדוני החכם השלם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' אברהם ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה) אל סרקוסטי²⁵ אני, שמואל בן יוחאי,²⁶ סופר מתא קהל קדוש צפת, מעיר, כי החתימות של מעלה הם רבנים וחכמים מהקהל הנו(כר) י(שמרם) צ(ורם)

ו(גואלם). והם: האדון כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' משה בן לאדוני כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' שם טוב אלפראנגי ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא), והחכם

כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יוסף בן) ר' אברהם ידיע אל סכנדרני, והחכם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' משה בן) ר' יצחק הדיין ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא)

לוי, והחכם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יוסף בן החכם השלם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' אברהם ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה) אל סרקוסטי, והחכם כ(בוד) מ(ורנו)

ה(רב) ר' נסים בן) ר' יהושע ז(כר) צ(דיק) ל(ברכה), והחכם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' משה די ליאון, והחכם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יצחק בן) ר' יוסף צורף

נוחו) ע(דן) ידיע צאיג, והחכם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יהודה כהן, והחכם כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' אברהם ביסודו, והחכם הזקן כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' יצחק (אבן) שושאן, והחכם

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

כ(בוד) ר' יוסף אליסר, והחכם כ(בוד) ר' שם טוב בן הרב הגדול כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' משה אלפראנגי, והחכם כ(בוד) ר' שמואל בהלול, והנבון הדיין כ(בוד) ר' אהרן גישאדו.

ולפי שהוא אמת, חתמנו שמותנו פה לראיה:

שמואל ב(ן) כ(בוד) ר' בנבשת בן יוחאי

משה ב(ן) כ(בוד) ר' יעקב נ(וחו) ע(דן) בן קוטה²⁷

אנו, ח(תומי) מ(טה), יודעים ומעידיים איך אמ(ר) לנו החכם השלם זקן ונשוא פנים כ(בוד) ה(רב) ר' אברהם פרגיליה,²⁸ שזו השנה, שהיא שנת הרס"ד ליצירה, היא שמטה לפי מה שנהגו עד עתה כל גלילות ארץ ולפי מה שנתבאר מדברי הרמב"ם ז"ל בהלכות שמטה פרק עשירי בדבריו האחרונים בסמכו על הגאונים. ולפי שהחכם כ(בוד) ה(רב) ר' אברהם הנז(כר) מושבע ועומד שלא לחתום בשום ענין משום מעשה שהיה, אמ(ר) לנו: כתבו וחתמו כדברים אלה שאמרת, והכל אמת וקיים.

שמואל ב(ן) ר' אברהם די ויליאריאל²⁹ נ(וחו) ע(דן) הספרדי

משה ב(ן) כ(בוד) ר' יעקב נ(וחו) ע(דן) (אבן) קוטה

שעל הכתב:³⁰

זאת האגרת משמרת אדוני שומרת, על הר ציון עלי לך, שמטה מבשרת, מגליל העליון לכבוד ולתפארת, רבני חכמי יועצי עיר ה' תורה על אכסניה שלה חוזרת, בישיבה הטהורה, אל מול פני המנורה, ואל נר האמצעי שהכל פונים, זקן ונשוא פנים,³¹ דובב שפתי ישנים. ואין בפי תוכחות, אלא זבחים ומנחות, בשובע שמחות למשרתי מהולל בתשבחות. והיא לכם למשמרת מאהבה מסותרת.

מקור: כ"י ירושלים, בית-הספרים הלאומי והאוניברסיטאי, Heb. 80 2001, מדף 615 ע"א עד דף 616 ע"א – איגרת חכמי צפת לחכמי ירושלים בתוך שו"ת זרע אנשים.

פורסם: בניהו, תעודה, עמ' 122–125.

ספרות: תמר, מחקרים, עמ' 70–74.

- 1 על קביעת זמן השמיטה. המחלוקת על כך התעוררה פעמים אחדות בארץ-ישראל בימי הביניים ובתקופה העות'מאנית. במקרה שלפנינו מתייחסת השאלה לשנים רס"ד-רס"ה / 1504-5/1503-4. סיכום העניין ההלכתי ראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1504 ורמיזות בהערה 1 שם.
- 2 שורות אלו אינן מגוף המכתב, אלא של עורך הקובץ.
- 3 יחזקאל א: יח. בהמשך באה פתיחה מצועצעת לחכמי ירושלים, נמעני האיגרת. וראה להלן, הערה 5.
- 4 כלומר, ראש הישיבה בירושלים.
- 5 ר' פרץ קולון, בנו של ר' יוסף קולון הצרפתי (מהרי"ק) ואביו של ר' יוסף קולון החתום על "אגרת בני הישיבה" משנת רפ"א / 1521. ראה: יערי, איגרות, עמ' 165–166. הוא ר' פרץ קולומבו שתלמיד ר' עובדיה מברטנורה מכנה אותו בשנת 1495 "ראש וקצין" בצפת (לעיל, מס' 33 והערה 8 שם); (על זהות השמות קולון = קולומבו ראה: C. Roth, Personalities and Events in Jewish History, London 1953, pp. 203–205 יש להניח שהוא גם אותו ר' פרץ הנזכר להלן, מס' 47, ליד הערה 12 בהקשר לענייני ירושה בצפת. ערב שנת רס"ד / 1504 כבר עקר לירושלים, שימש בה ראש ישיבה והיה, כפי הנראה, הבולט שבחכמי העיר. המהדיר פירש את הקטע שלפנינו כאילו ר' פרץ היה ראש קהילת צפת, אך אין לקבל את פירושו (וראה המדור "חיי תרבות ודת", תעודה משנת 1504, הערה 3). אין לזהות את ר' פרץ שלפנינו עם החכם הנזכר באיגרת של ר' ישראל אשכנזי ("איגרת ר' ישראל אשכנזי מירושלים לר' אברהם מפירושא", מהדורת א' דוד, עלי ספר, ט"ז (תש"ן) עמ' 113, שורה 71; 122 שורה 196 ו= יערי, איגרות, עמ' 171 ו-177) ובמסעות ארץ-ישראל לר' משה באסולה, עמ' 62, שם המדובר בחכם שעלה מאשכנז בעת ההיא, כלומר, בשנת 1522, בקירוב, וראה עוד להלן, מס' 45, הערה 3.
- א5 אלהינו. וכך להלן: איש האל"ם = איש האלוהים.
- 6 בבבלי עבודה זרה ט ע"ב מובא כלל כיצד לקבוע את המועד של שנת השמיטה.
- 7 מן המשפטים האחרונים הסיק המהדיר, כי השמועה על המחלוקת בירושלים הגיעה, כביכול, לאוזניהם של חכמי צפת, וכי היתה זו "מחאה נמרצת" נגד חכמי ירושלים על שפנו לחכמי ערים אחרות, ולא פנו כלל לחכמי צפת. אין יסוד למסקנה זו, ודבריהם של חכמי צפת המשתבחים בתורתם אינם אלא מליצת כתיבה. (וראה להלן, הערה 8).
- 8 ראה עליו: לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299, הערה 18. המהדיר סבור, כי ר' שמואל מסעוד הזדמן לצפת אגב שליחותו של הנגיד, וכי הוא היה אחראי ל"שמועה" על המחלוקת בקרב חכמי ירושלים ופנייתם לחכמים שונים. מנוסח האיגרת עולה בבירור, שמסעוד נשלח במיוחד כדי לברר מנהג שהיה ידוע לחכמי הגליל. וכך אכן הבין את הדברים – או למד ממקורות אחרים – ר' אליעזר אזקרי, החכם הצפתי בן המאה הטי"ז, שמדבריו עולה במפורש, שמסעוד היה שליח ירושלים בעניין זה (ספר

- חרדים, וייציה שס"א, דף נה, ע"א). אין ספק, כי בענייני מצוות התלויות בארץ נודעה חשיבות דווקא למסורתם של חכמי הגליל בגלל היישוב החקלאי שסביבם. וראה: תמר, מחקרים, עמ' 73. ר' שמואל מסעוד נזכר גם באיגרת ששלח ר' יוסף אסקנדארי אל הנגיד (להלן, מס' 48 שורה 112), הוא חתום על תקנת המסים משנת רס"ט / 1509 (לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299) והיה ראשון החותמים על איגרת בני הישיבה מירושלים משנת 1521. על תלמיד בישיבתו של חכם זה ראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 302, שורות 30–31.
- א8 כלומר אנשי ישיבת ירושלים שואלים את חכמי צפת על מנהג הגליל מזה ועל פרשנותם של חכמי צפת לדברי הרמב"ם בענין קביעת שנת השמיטה מזה. הכוונה לדברי הרמב"ם במשנה תורה, הלכות שמיטה ויובל, פרק עשירי.
- 9 שנת רס"ד / 1504.
- 10 הוא ככל הנראה המקובל הספרדי ר' יצחק מר חיים, שהיה בשנת רנ"א בדרכו לארץ-ישראל ובשנת רס"ג היה בירושלים. וראה גם: תמר, מחקרים, עמ' 110–111; כן ראה המדור "עליות לארץ-ישראל", תעודה משנת 1491. מן הדברים משתמע שהוא, כמו החכם הנזכר להלן בהערה 11, ישב בירושלים. על מקובל זה ראה עוד: ג' שלום, "לידיעת הקבלה בספרד ערב הגירוש", תרביץ, כד (תשט"ו), עמ' 168; י' נדב, "איגרת המקובל ר' יצחק מר חיים על תורת הצחחות", תרביץ, כו (תשי"ז), עמ' 440–441; תמר, מחקרים, עמ' 110–111; י' הקר, "קבוצת אגרות על גירוש היהודים מספרד ומסיציליה ועל גורל המגורשים", ספר היובל ל"י כ"ץ, ירושלים תש"ם, עמ' עז, הערה 78; וראה עוד לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299, הערה 28 ובעיקר הערה 31.
- 11 מהבולטים בחכמי ירושלים בתקופה זו. ראה עליו לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299, הערה 8.
- 12 מגדולי חכמי ספרד שהגיעו לארץ-ישראל. הגיע לצפת קודם ל-1504 ועבר לירושלים סמוך ל-1509, שם נפטר ב-1511. ראה עליו עוד לעיל, הערך "ירושלים", מס' 301, ושם ספרות.
- 13 הפרנס של קהילת צפת וראש ישיבת המסתערים שם. היה בעימות קשה עם ר' יוסף אסקנדארי (וראה עליו גם להלן, מס' 47, הערה 2).
- 14 הוא ר' יוסף אסקנדארי (וראה לעיל, מס' 39).
- 15 אולי הוא נזכר באיגרת תלמידיו של ר' יוסף אסקנדארי (וראה להלן, מס' 48 והערה 5 שם). אם אכן נזכר באיגרת זו, אזי שהה במצרים בעת כתיבתה. הוא, ככל הנראה, הנמנע של האיגרת הנדפסת לעיל, הערך "ירושלים", מס' 302 (וראה הדיון הנרחב עליו בהערה 1 שם). מן האיגרת עולה, שנמנה אף הוא עם מתנגדיו של ר' משה הדיין. בשנת רס"ט חתם על תקנת המסים של הנגיד (וראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299, הערה 6), ולכן עבר לירושלים לפני שנת רס"ט. ראה: בניהו, גארסון, עמ' פג.
- 16 חכם מסתערי. לפי שעה אין עליו ידיעות נוספות.
- 17 גם עליו אין בידנו ידיעות נוספות.
- 18 ייתכן, שזוכר בקונטרס "חידושי דינים לרבני ירושלים הקדמונים", שנדפס בשו"ת "חיים וחסד", ליוורנו תקצ"ב, סימן טו. אם אכן נזכר בו, אזי היה גם בירושלים.
- 19 לפי שעה אין עליו ידיעות נוספות.
- 20 אולי מן העיר Hijar שבאראגון.
- 21 ראה עליו לעיל, הערך "עין אלזיתון", מס' 4; השווה להלן, מס' 43.
- 22 לפי שעה אין עליו ידיעות נוספות.
- 23 דומה, שהיה בנו של ר' משה בן שם טוב אלפראנגי, הנזכר לעיל, הערה 12. ראה: בניהו, גארסון, עמ' פז-פח. בשנת רפ"ב פגש אותו ר' משה באסולה בדמשק והוא רבו של קהל המסתערים שם. ראה: מסעות ארץ-ישראל, עמ' 67.
- 24 נזכר באיגרת ששלח ר' ישמעאל מדמשק לנגיד (להלן, מס' 49, ליד ציון הערה 9). באיגרת לא מתוארכת לחכמי צפת מוסרים חכמי קהילה אלמונית – כנראה בצפון אפריקה – על דבר מותו במקומם, ומכאן עולה, כנראה, שהיה שליח קהילת צפת. וראה: TS, AS 218–153. אנו מודים לד"ר אברהם דוד על שמסר ידיעה זו לידנו.
- 25 ראה עליו לעיל, מס' 35, והערה 1 שם.
- 26 שמואל בן בנבנשת בן יוחאי. לפי איגרת של ר' יוסף אסקנדארי (להלן, מס' 47) היה בתאריך לא ידוע שליח ישיבת צפת לחלב ולתוגרמא.
- 27 לפי שעה אין עליו ידיעות נוספות.
- 28 לפי איגרת של ר' ישמעאל מדמשק (וראה להלן, מס' 49 והערה 4 שם) היה רבו של ר' משה הדיין. באיגרת ההיא הוא נזכר בברכת המתים. מן הנאמר במיסמך שלפנינו עולה, שנאסר עליו – על-ידי בית-דין? – לחתום על מעשה בית-דין "משום מעשה שהיה". ושמה זה ה"קשר" שקשר עליו תלמידו ר' משה הדיין?
- 29 מ-Villa Reale שבספרד. לפי שעה אין עליו ידיעות נוספות.
- 30 מכאן – הכתב שעל-גבי האיגרת, כלומר, המיעון.
- 31 לדעת המהדיר הכוונה לר' יצחק בן חיים (לעיל, הערה 110), המכונה בגוף האיגרת באותו התואר: "זקן ונשוא פנים". אך פירוש זה לא ייתכן, שכן בקטע זה שהוא, כאמור, המיעון שעל-גבי האיגרת – מופיעים נמעני האיגרת, כלומר, בני ישיבת ירושלים, וכן ראשה, שהוא ה"זקן ונשוא הפנים", הלוא הוא ר' פרץ קולון (וראה לעיל, הערה 5). התארים הנזכרים הם שיגרתיים, וייתכן, שהם מכוונים לחכמים שונים כאחת. רק באיגרת זו נזכרים תארים אלה שלוש פעמים.

צפת, מס' 42

שנת 1505, בקירוב

יהודה אבנזרה מצפת שבגליל.¹

מקור: C. Roth, Studies in Bibliography and Booklore, IX (1969), pp. 116–120.

1 חתימת קארטוגראף – כנראה באיטלקית – על מפת העולם שהוצגה בשנת 1882 בקונגרס הגיאוגרפי השלישי בוויניציה, ומאז לא נודע מקומה. שמו של הקארטוגראף הוא, כנראה, בן זרה או אבן עזרא. עד כה ידועות שלוש מפות שעשה האיש, ויש בהן כדי ללמד, שהיה חניך האסכולה הקאטאלאנית-המאורקית במיפוי. דומה, כי נמנה עם מגורשי ספרד, וכי מוצאו היה מקאטאלוניה. בשנת 1497 היה באלכסנדריה, ובשנת 1500 שרטט שם מפה של חופי הים התיכון. בין שנת 1500 לשנת 1505 השתקע בצפת. המפה היתה בבעלותה של משפחת טֶרְנֶס בוויניציה, וייתכן, שבני המשפחה הביאוה מצפת.

צפת, מס' 43

שנת 1506

והיתה השלמתו יום ו', כ"ו לירח אדר ראשון, שנת סו"ר מרע ועשה טוב.¹ פה ישיבת צפת שבגליל העליון י(גן) ע(ליה) א(לוהים) על ידי זעירא דמן חבריאי יצחק בן לא(דוני) א(ב)ל ועטרת ראשי כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' אברהם בסודר² ס(פיה) ט(ב) ספ(רדי) מגלות ירושלים אשר בספרד.

מקור: כ"י אוקספורד, בודליאנה, Opp. 383 (קטלוג נויבאוואר, מס' 411) – קולופון לפירוש הרא"ש למשנה, סדרי זרעים וטהרות.

1 20 בפברואר 1506.

2 אברהם ביסודו, אביו של המעתיק, נמנה עם חכמי הספרדים בצפת שחתמו בשנת 1504 על איגרת השמיטה, לעיל, מס' 41, ליד ציון הערה 21. וראה הספד על מות האב בשנת 1509 ואזכור בנו בתוכו, לעיל, הערך "עין אלזיתון", מס' 4. ר' יצחק ביסודו, בהערות לחיבור שהעתיק, מזכיר את רבו, ר' נסים, מן הסתם – ר' נסים בן יהושע, ראה עליו לעיל, מס' 41, הערה 15. וראה בניהו, גארסון, עמ' ק-קא.

צפת, מס' 44

שנת 1507

זה הדרוש דרשתי אני יוסף ב(ן) ר' מאיר גרסון (נוחו) ע(דן) בדמשק על פטירת החכם החסיד ר' יוסף סראקוסי,¹ שמת בצפת בארץ הקדושה בשנת רס"ז פ(רשת) בהעלותך.²

--- ואנו רואים שזה הנפטר החסיד כפי מה ששמענו ממנו היה משתדל בשני מיני השלום. א(חד) שהיה משים שלום בין אדם לחבירו ובין איש לאשתו שנית שהיה משים שלום בין הש(ם) י(תברך) לעניים --- כי מי שמפרנס לעניים יעשה שלום בין הש(ם) י(תברך) ובין העני שאז העני לא יטיח דברים כלפי מעלה וזה החסיד היה משתדל בזה.³

מקור: כ"י לונדון, הספרייה הבריטית, Or. 10726 (אוסף גאסטור, מס' 762), דף 66 ע"א-ע"ב – בן פורת יוסף לר' יוסף בן מאיר גרסון.

פורסם: בניהו, גארסון, עמ' קסב-קסג.

ספרות: בניהו, גארסון, עמ' צח-צט.

1 ראה עליו לעיל, מס' 35, הערה 1.

2 י"ח סיוון (1507.5.29...); השבוע הקרוי על שמה של שבת זו החל ביום א', (1507.5.23...). יש אפוא לקבוע את תאריך מותו למחצית הראשונה של חודש סיוון.

3 השווה לדברי בעל ספר חרדים, לעיל, מס' 35.

צפת, מס' 45

לפני שנת 1509

ע"א --- יא סידי אן

קאל אלקאיל הו אלדי עמל ברוחה וכדי יקאל

למה עמל הדה אלי לשם שמים ר' פרץ

40 אכבר ואעצם מנא וקאס אליסורים
ומאת פי טריק צפד

מקור: TS, 20149 – מכתב מעזה לקאהיר.

פורסם: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 129 ו-131.

תרגום

ע"א --- הו אדוני¹, אם

יאמר אדם: הוא פועל על פי דעתו. וכן יש אומרים

הוא לא עשה זאת² אלא לשם שמים. ר' פרץ,³

40 גדול ועצום מאתנו, סבל הייסורים

ומת בדרך לצפת.

1 קטע ממכתב ששלח עזרא עפיף, איש צפת הנמצא בעזה, לנדיב בקאהיר. עיקר המכתב נדפס לעיל, הערך "עזה", מס' 18. קטע זה ממשיך את המובא שם בעמוד א' של המכתב. על הכותב ראה להלן, מס' 47 והערה 11 שם. מן הנאמר שם עולה, שהיה רופא וכי שמו המלא הוא "יוסף המצרי שנקרא עפיף בן עזרא" (וראה לעיל, הערך "עזה", מס' 18 והערות 2 ו-3 שם).

2 כלומר, "אילו היה אומר משהו שכך יקרה, היו אומרים כי אלה דמיונותיו, ועכשיו, כאשר קרה הדבר, הם אומרים" וכו'.

3 ספק אם יש לזהותו עם החכם הצפתי ר' פרץ קולומבו (וראה לעיל, מס' 41, והערה 5 שם), כפי שהציע המהדיר, שכן במכתב אחר מצפת (להלן, מס' 47) נזכר עזרא עפיף בברכת המתים, ואילו ר' פרץ, שבמקרה ההוא הכוונה היא בלא ספק לר' פרץ קולומבו, נזכר בלא ברכת המתים, ראה להלן, מס' 47, ליד ציוני הערות 11–12. אמנם תארי הכבוד המיוחדים כאן לר' פרץ מיוחדים בדרך כלל לתלמיד חכם או לדמות דתית.

לפני שנת 1509

צפת, מס' 46

ע"ב --- ואנא אלאן מקים פי

גזה מן צעף אלדי נחן פיה לא מענא

15 לא שי נכרי בה אלי צפת ולא שי נתסבב

פיה ולא לנא חילה סוא רחמת אללה.

מקור: TS, 20149.

פורסם: אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ג, עמ' 129 ו-132.

תרגום

ע"ב --- ואני¹ כעת נמצא

בעזה בגלל המחלה שאנו שרויים בה. אין לנו

15 שום דבר שנוכל לשכור בו חמור עד צפת, ושום דבר

שנתפרנס

ממנו, ואין לנו תחבולה זולת רחמי האל.

1 ראה לעיל, מס' 45 והערה 1 שם; הערך "עזה", מס' 18 והערות שם.

--- [בני]

- 5 אדם לי מצירים, ועלי מכתירים, והגיע הזיקם גם לחבירים, שעמי קורים, לבלתי היותם נפטרים, מארנוניות ושאר דברים, כשאר הלומדים תורה אצל אחרים.¹ ואפילו למקל מעליהם ויחלו מעט ממשא מלך שרים. ועמדתי בקהל ואמרתי: למה לא תתנהגו עם חבירי כהלכה כדרך שאתם מתנהגים עם האחרים? והשיבו, שאדונינו הנגיד פטר תלמידי ר' משה,² ואם מתלמידיו ותלמידך לא נקבל, אין לנו ממי נקבל, ומעמיסים עליהם עומס אחרים. אם מאת אדוני היה הדבר הזה, לחזק השמן ולרדוף הרזה, עלינו לשביח וגזירתך נקבל, וחלילה וחס שכסא כבודך תנבל וצאן מרעיתך תחבל. ואספר קצת ממנהג כבוד הדיין הנוכר עמל³
- 15 כי הוא מצר לי בשבתי וקומי, מחשיב כל אדם נגדו כאין, ותופס מעשה קין, להיותו בתבל לבדו, כאילו אין בלעדו, והכל כאין נגדו, ובפני עמי הארץ אומר מזולתו קלונים, ומעביר רינונים ואומר בגאווה, ומתפאר בלשונו: מי כמוני מורה, ואשר דבר פי ימרה, ראוי לדונו כזקן ממרא. מטיל מוס בקדשים, שופך בוז על אנשים
- 20 מנבל היקרים, חולש על גברים לאמר: מי זה לפני קרנו ירים אותו באף אחרים ובעברתי אשפטנו באש כדורים, אומר: עצתי תקום וכל חפצי אעשה, ומי הוא שלפני פיו יפצה. ובכל הגבירים, יד מרים, להתכבד בקלון חבירים וכל עובר על גזירתו מיד אותו יחרים וכרצונו יעשה להתגדל ולהתנשא.
- 25 ואם יאמרו בני אדם לחביריו ורעיו: מדוע ככה יעשה? ישיבו על ככה: יש בידו לעשות אף שלא כהלכה, שכיון שנתמנה ונעשה ראש, מתנשא הוא לכל לראש, ולאשר יחפוץ ישקה מי תירוש, ולאשר יקצוף לענה ורוש, אוי לדור שזה פרנסו

--- ועל

- זה נתחללה התורה, וירד לארץ כתרה, ושבת יקרה. והנה (כבוד) ר' ישמעאל⁴ בא מדמשק והוא היה דיין ביניהם ומשמיע ברבים דברי תורה, ונדר על עצמו לבוא לדור בארץ ישראל ודרש ברבים פעם ושתיים, ומקנאתו ממנו התקין ששום אדם לא ידרוש ברבים עד שיפייסנו ויתן לו רשות תחילה, וזו היתה בעלילה, כדי שלא יקרא בין העולם כי אם שמו לבדו. וחזר והחרים על כל השומיע ממנו דרש או מאחרים, וכאלה רבות לא נשמעו עד ששבו עמי הארץ בעיני עצמם חסידים, על שלא למדו תורת היהודים, ותחת שהיו בני תורה כאבני נזר מתנוססים נחשבו עכשיו כאבן מעמסות וכטיט חוצות, לחרפות ולקלסות. אם זונות זו את זו מפרכסות תלמידי חכמים לא כל שכן, ומה יעשה אחרי כן

- 45 איש כמוני מסכן? ובאמת, (אף) על (גב) דהאי גברא דחק לי טובא,⁵
לא היה רצוני להביא דיבה, ולא לרדוף עד חובה, אמנם הכריחני
לזה זכירת הסיבה, שבגללה הושתה איבה, ומרוב תלאה
ומגינה, לעוצם שיחי וכעסי דיברתי עד הנה. וכי יבוזו לאיש
דברו, אין אדם נתפש על צערו, אף אם אין שלום בעירו, צערו
לרבים יגיד, ולנשיא עמו ונגיד, ואינו מן הרודפים אחריו,
50 לחפש בעד מעשיו ודבריו, והרבה בני אדם באים אלי לקבול
לפני על עסקיו עמהם ודיניו, ובאמת שאני גוער בהם ואיני
מטה אזני לשמוע לאחד מהם. וזה שנתים ושלושה חדשים
בחג הסוכות⁶ שעשיתי הסכמה עם כל הלומדים לפני, ששום
אחד מהם לא יאמר לי: כך וכך עשה כ(בוד) ר' משה, בין לטוב ובין למוטב.
55 והיה זה בשבועה חמורה, ובגזירת התורה, להרחיק ממני
ומליבי כל דופי,⁷ ואין זה הכלל שאני עוסק בצערי, וברוב העתים
איני נכנס לבית הכנסת אלא בשבת מרוב יסורין וחלאים, ולא
אצא לשוק אלא על כרחי בערב שבת. וזה מכמה ימים שהלך
60 כ(בוד) ר' שמואל בן יוחאי⁸ לחלב ולכל אותם הגלילות לקבץ מעות ללומדי
תורה, והיה לשם⁹ ר' אברהם מערבי נושא בתי, ואמר לו: עמוד עמי
ותשתדל שיתנו לי בשביל חמיך אסכנדראני ובשביל שאר בני
תורה, וסיפר לי ר' אברהם, שעמד ונשתדל כפי כוחו, וכשבא ר' שמואל
הנוכר עם המעות שקיבץ מהקהילות, הכל לקח כ(בוד) ר' משה דיין, ובאמת
65 שלא הגיע לי אפילו פרוטה אחת. ובפעם הזאת הלך כ(בוד) ר' שמואל הנזכר
לארץ תוגרמה וקיבץ מה שקיבץ, וכשהגיע לחלב שלח לפקוד
בשלומינו, ומה שבא בידו הכל לכ(בוד) ר' משה. ולעולם לא רדפתי אחר אלו
הדברים, ולא קבלתי משל אחרים מלבד מה ששלחו אלי קרובי
כ(בוד) ר' יוסף אסכנדרני¹⁰ ואחיו, (ישמרם) (צורם) (וגואלם), כי הם גמלוני טובות רבות,
70 לטובים, ולעולם לא נכנס לידי משל אחרים. ופעם אחת אשה אחת
היתה חולה, והיה הרופא כ(בוד) ר' יוסף המצרי ז(כרונו) ל(ברכה), שנקרא עפיף בן עזרא,¹¹
יוצא ובא אצלה כמנהג הרופאים, וכשהרגישה בעצמה שהיא
נפטרת לבית עולמה, שלחה לקרות לי ביד הרופא הנזכר, ולא הלכתי אצלה
לפי שידעתי שרוצה ליתן בידי מעות מעזבונה, כי לא היה לה יורש
75 ואני לא רציתי ללכת אצלה, ובא כ(בוד) ר' יוסף הרופא הנזכר אלי ואמר לי: דע
שהיא נוטה למות, וכל מה שיש בידה לוקחים הגוים, ואתה נשבעת
שלא יכנס לידך שום דבר מזה, תן לנו עצה מה נעשה. והביא מה
ששלחה האשה אלי בידו, כי אמרה לו: איני חפיצה שיהיה אלו המעות
שנשארים אחרי מעזבוני, כי אם ביד יוסף אסכנדראני שיעשה
80 לי בהם מה שמועיל לנפשי. ומפני שנשבעתי שלא לקבלם, הלכתי
עמו אצל ר' משה הדיין, ושלחנו אחר כבוד החכם השלם ר' פרץ,¹²
וסיפר להם ר' יוסף את המעשה ושלא רציתי לקבל. אז אמר כ(בוד) ר' פרץ:
כיון שהאשה לא רצתה כי אם בך, מה תרצה לעשות מאלו המעות, אחר
שנשבעת שלא תקבלם? אמרתי לו: רצוני שיהיו בפקדון אצל כ(בוד) ר' משה דיין,

- 85 ומה שנראה שיגיע ממנו תועלת לנפש הענייה הנפטרת נעשה מהן בעצת כולנו, והסכמנו על זה. ואז הוציא כ(בוד) ר' יוסף הרופא המעות ונמצא מנינים שלשים זהובים יפים וטובים חסר אחד, והוציא תְּלָאֵת אֶקְרָאָךְ מטוויה כסף מזוקק¹³ ונשבע, שזה מה ששלחה בידו האשה הנפטרת באמונה, ליתנו לי להוציאו על נשמתה. ואחר שעברו קצת ימים ומצאתי שהיה עת בצורת והעניים בצער, אמרתי לכ(בוד) ר' ולר' משה: הנה הגיע עת לעשות לה', והוא היה אומר: הוצאתים בעניינים אחרים ונשמט מכאן ומכאן בדברים. ועכשיו הוכחתי מה עשית ממעות של אשה זו עניה, והוא השיב: הקהל נתנו לי, והם לקחוהו ממני. ובאמת שלא ידע בזה שום אדם חוץ מן הנזכרים למעלה, כ(בוד) ר' פרץ ור' יוסף מצרי. וגם חקרתי מגדולי הקהל, ונשבעו שלא ידעו בדבר זה מעולם. ואלולי שגילוי דברים אלו יגיע מהם נזק לרבים מן הגויים, לא הייתי שותק ממנו, והייתי עושה זה להציל נפשי מעלבון הענייה בעלת המעות. וימחול לי מעלת אדוני שהלאיתך והטרחתי על כבודך ברוב דברים אנה ואנה, כי מרוב שיחי וכעסי דברתי עד הנה. ובמטו¹⁴ ממעלתך אדוני שתברך את קרובי כ(בוד) ר' יוסף אסקנדראני ואחיו¹⁵ על כל טוב שגמלני, ואתה שלום ו(ביתך) שלום ו(כל) א(שר) ל(ך) ש(לום)¹⁶
- 100 יוסף בן) ר' אברהם ז(כרונ) ל(חי) (העולם) ה(בא). נכתב שבת "והיית לנו לעינים"¹⁷

מקור: איגרת ר' יוסף אסקנדראני לנגיד ר' יצחק הכהן שולאל במצרים, בתוך: קטעי גניזה באוסף פרייר, עמ' 246–256.

ספרות: אסף, תעודות חדשות, עמ' 120–122; "י כנעני, "החיים הכלכליים בצפת ובסביבותיה במאה השש-עשרה וחצי המאה השבע-עשרה", מאסף ציון, ו (תרצ"ד), עמ' קפח-קצ, ריריד; מ' בניהו, תעודה, עמ' 112–113; הני"ל, גארסון, עמ' פג-פד; תמר, מחקרים, עמ' 70–74; "י הקר", "אין פורענות באה לעולם אלא בשביל עמי הארץ – תשלום מס הגזייה על-ידי חכמים בארץ-ישראל במאה השש-עשרה", שלם, ד (תשמ"ד) עמ' 85–87.

- 1 איגרת זו של ר' יוסף אסקנדראני (וראה עליו לעיל, מס' 39) היא הראשונה משלוש איגרות שהן למעשה אחת, שנשלחו מחוגו של אסקנדראני בצפת לנגיד ר' יצחק הכהן שולאל לקאהיר. שתי האיגרות האחרות, הכתובות על אותו נייר ובידי אותו סופר, נכתבו האחת על-ידי תלמידי יוסף אסקנדראני והאחרת על-ידי ישמעאל בן יהודה מדמשק, שהיה ככל הנראה מקורבו, ראה להלן, מס' 48–49. האיגרות מאוחרות לאיגרת השמיטה (לעיל, מס' 41), שכן באיגרת הזו נזכר ר' אברהם פרגיילה בברכת החיים, ואילו באיגרת השלישית הוא נזכר בברכת המתים (וראה להלן, מס' 49 והערה 4 שם). באיגרת השנייה נזכרה גם שליחותו של ר' שמואל מסעוד לחכמי צפת ערב שנת השמיטה רס"ד, שעמדה ביסוד איגרת השמיטה (וראה לעיל, מס' 41 והערה 8 שם). לאחרונה תוארכו האיגרות בדיוק רב יותר על-ידי מ' בניהו, שפירסם הספד על אברהם סאראגוסי, הנזכר באיגרת השלישית בברכת המתים (ראה לעיל, מס' 49, והערה 8 שם). מן ההספד מסתבר שסאראגוסי מת בסביבות סיוון רס"ז–1507 ועל כן אין להקדים את האיגרות לתאריך זה. את התאריך העליון הציע בניהו על סמך התייחסותו של הכותב לשאלת המס המוטל על תלמידי-חכמים בצפת, ואשר אותה קשר בניהו לתקנת המסים מירושלים משנת 1509 (וראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299). אמנם, אף אם היתה זיקה בין התקנה הירושלמית לבין המצב בצפת, אין בזאת כדי לקבוע תאריך אחרון מוחלט, אך למעשה אין כל ראייה שהתקנה הירושלמית חלה גם על צפת, וכי זו היא התקנה שאליה מתייחס אסקנדראני (וראה הקר, שם). מכל מקום, הקשריהן החברתיים של האיגרות אינם מאפשרים לאחר את האיגרות הרבה אחרי שנת 1507, ועל כן השארנו את שנת 1509 כתאריך עליון. העילה העיקרית לכתיבת האיגרת הראשונה היתה פטור ממס שהעניק הנגיד לתלמידיו של ר' משה הדיין, בעל דבבו של כותב המכתב. פטור זה לא הוענק לתלמידי הכותב, ועל כן פנה לנגיד. מלבד עניין המס משמשת התלונה כתב-פולסטר חריף נגד ר' משה הדיין (וראה להלן, הערה 2). על פטור תלמידי חכמים ממסים ראה: "י תא-שמע", "על פטור תלמידי חכמים ממסים בימי הביניים", ספר היובל לע"צ מלמד, רמת-גן תשמ"ג, עמ' 312–322. ספרות נוספת המתייחסת בעיקר למצב במזרח, ראה הקר, הערה 3.
- 2 אולי הוא ר' משה בן יצחק הדיין הלוי, החתום על איגרת השמיטה (לעיל, מס' 41 והערה 13 שם). מאיגרת זו עולה, שהיה פרנסה של קהילת צפת ועמד בראש בית-מדרש, כנראה מסתערי. עליו ועל בנו ראה: בניהו, תעודה, עמ' 113.
- 3 ר' משה הני"ל. מכאן עובר הכותב מעניין המס למעללי של ר' משה כפרנס המתנשא על הציבור.
- 4 ר' ישמעאל, הדיין מדמשק, כותב האיגרת השלישית (וראה להלן, מס' 49 והערה 1 שם).
- 5 פירוש: "אף-על-פי שאדם זה דחק הציץ אותי הרבה".
- 6 המכתב נכתב אפוא בחודש טבת – שלושה חודשים אחרי סוכות של שנה שלא צוינה, אך ראה להלן, ליד ציון הערה 17, שם מצוין תאריך המכתב בשבוע פרשת בהעלותך, בחודשי איירסיון. מכל מקום נראה שהמדובר הוא בין השנים 1505–1507, ראה לעיל, הערה 1. אז היה ככל הנראה שיאו של העימות בין הכותב לר' משה הדיין.
- 7 דומה, שהכותב מתאר כאן מנקודת-מבטו דין ודברים בינו ובין ר' משה, שבו התחייב בשבועה ובאיום חרם, שלא יתערב בענייניו של ר' משה הדיין.

- 8 באיגרת השמיטה נאמר: "שמואל בן יוחאי, סופר מתא קהל קדוש צפת" (וראה לעיל, מס' 41 והערה 26 שם). מכאן, שיצא פעמיים בשליחות ישיבת צפת. שליחותו הראשונה היתה לסוריה, ושליחותו השנייה, שהיתה בעת כתיבת המכתב – לתוגרמה.
- 9 בחלב.
- 10 רבה של קהילת המסתערבים באלכסנדריה. ראה עליו לעיל, מס' 39 והערה 1 שם.
- 11 הוא כותב המכתב שעיקרו נדפס לעיל, הערך "עוזה", מס' 18 (וראה הערה 2 שם; כן ראה לעיל, מס' 45). בזמן כתיבת המכתב הנ"ל היה בעוזה, בדרכו ממצרים לצפת. בעוזה נפל למשכב, ולא נותר לו כסף להמשיך בדרכו. הוא מת בין כתיבת המכתב הנ"ל לכתיבת איגרת זו שבה הוא נזכר בברכת המתים.
- 12 הוא ר' פרץ קולון, שכבר היה ראש ישיבה בירושלים בעת כתיבת המכתב (וראה עליו לעיל, מס' 41 והערה 5 שם; מס' 45 והערה 3 שם). על פי תאריך עזיבתו של ר' פרץ את צפת, הרי סיפור מעשה זה התחולל קודם לשנת 1504, כלומר לפחות שלוש שנים קודם לכתיבת מכתב זה. הפרשה שאותה מתאר אסכנדארי להלן. עניינה בירושה שעל פי חוק הירושות המוסלמי אמורה היתה לעבור לשלטונות ואילו הקהילה מנסה להעלימה ולהשאירה בידי יהודים. ראה על כך, ריינר, הנהגת הקהילה, עמ' 52 (הערה 87).
- 13 הכוונה לשלושה תכשיטי-כסף, אולי מדאליונים.
- 14 פירושו: "ובבקשה ממעלתך".
- 15 כלומר, היושבים באלכסנדריה.
- 16 שמואל א' כה: ו.
- 17 פרשת בהעלותך, במדבר י: לא; חל בחודשי אייר-סיוון, בערך. אך ראה לעיל, הערה 6, שם תאריך הכתיבה הוא שלושה חודשים אחרי חג הסוכות.

בין שנת 1507 לשנת 1509

צפת, מס' 48

- אנו, החתומים למטה,¹ צעירי תלמידיך קטני עבדיך, מנשקים עפר ארץ לפני יקר כבודיך, ומודיעים אנו למעלתך, איך אנו לומדים תורה, וכל עסקינו בה בגמרא לפני רבינו החתום למעלה,² ואין אנו כזולתינו³ פעם רוחשים ופעמים מחשים, אלא בכל יום תמיד אנו קובעים לתורה עתים, ואין לרבינו הנזכר למעלה מן התלמוד בטלה, לא כמו שעושה כ(בוד) ר' משה, שיוצא לכפרים להביא דבש הדבורים שלו, ופעם יוצא להביא תירוש ויצהרו וכרמלו,⁴ ובגזירתו מקל עול מעל הלומדים לפני מהארנוניות ומעול מלכיות, וליקט אליו עם שלו קצת אנשים שאינם בעלי שכל וסברא, כגון מבארך בן עדואן וזאהי ומעתוק וכיוצא באלו ופוטר אותם ומעמים עלינו. ואדוני ישאל בעד אלו וכיוצא בהם מהחכם כ(בוד) ר' נסים,⁵ והוא יגיד מה שהן יודעין, והלואי שיהיו הכל פטורין, ולא יתנו העומס עלינו. וכשבא כ(בוד) ר' שמואל מסעוד⁶ לצפת, אמר משם מעלתך, שכל מי שעוסק בתורה מסייעו אדונינו הנגיד ירום הודו, והוגד לנו, שעשה סיווע⁷ לספרדים, ולא עשה שום סיווע לעבדיך המסתערביים, ואנו החתומים למטה, עם היות שיש ממנו עומדים לפני המלכות⁸ וממנו מטופלים בבני בית, אין אנו מניחים הלימוד תמיד בתלמוד מבלתי אפשר לנו להיות יושבים תמיד על הספר, אבל יש בנו מי שעדיין לא נטפל כל כך, ואילו מצא עזר לעצמו היה מועיל. יהיו נא עיני אדוני פקוחות על עבדיך הסרים למשמעתך, המתפללים לה' תמיד בעד שלותך ימיך יאריכו וחיידך ימשכו, ויגיעו לימי אדונינו המלך המשיח שיגלה בזכותך במהרה בזמן קריב, (אמן) (נצח) (ס'לה).
- חייה בן) ר' שמואל כהן⁹ (נוחו) (ע'דן) חייה בן) (כבוד) ר' משה כהן (סימנו) (ט'וב) עובדיה בן) ר' שמואל (נוחו) (ע'דן) מצליח בן) ר' שמואל כהן (נוחו) (ע'דן) יוסף בן) ר' אברהם כהן (נוחו) (ע'דן) יוסף בן) (כבוד) שמואל בן) ר' יעקב (סימנו) (ט'וב) חבקר' אהרן (סימנו) (ט'וב)

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

שמואל בן) ר' חלפון הלוי נפשו) בטוב) הלל בן) ר' אברהם נוחו) ע(דן)
125 ת(לין) ו(זרעו) י(ירש) א(רץ)¹⁰ כהן אלעלמאני¹¹

מקור: איגרת תלמידיו של ר' יוסף אסקנדארי אל הנגיד ר' יצחק הכהן שולאל בקאהיר, בתוך: קטעי גניזה באוסף פרייר, עמ' 256–258.

ספרות: ראה לעיל, מס' 47; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 510–511; "י הקר", "לדמותם הרוחנית של יהודי ספרד בסוף המאה החמש-עשרה", ספונות, יז (תשמ"ג), עמ' 29.

- 1 איגרת זו, השנייה במניין האיגרות שנשלחו לנגיד, נכתבה בידי תלמידיו של ר' יוסף אסקנדארי. היא עוסקת בשני נושאים: החלת פטור ממס על ישיבתם ומעמדו של ר' משה הדיין (וראה לעיל, מס' 47 והערות 1-2 שם). באיגרת זו, שלא כבאיגרת הקודמת, מופנים חיצי הכותבים בעיקר נגד תלמידיו של ר' משה.
- 2 ר' יוסף אסקנדארי.
- 3 כלומר, כמו תלמידיו של ר' משה הדיין.
- 4 והשווה לעיל, מס' 33, שבו מספר תלמידו של ר' עובדיה מברטנורה, כי ר' פרץ קולון מחזיק ישיבה ומשמש "ראש וקצין" לקהל צפת, שממנו הוא מקבל את הספקתו, ובעת ובעונה אחת הוא עוסק במסחר לפרנסתו.
- 5 כנראה הוא ר' נסים בן יהושע החתום על איגרת השמיטה (וראה לעיל, מס' 41 והערה 15 שם). מכאן עולה, כי בזמן כתיבת האיגרת שהה בקאהיר. הוא חתום על תקנת המסים משנת רס"ט (ראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 299). אך ראה: אשתור שמשער, שהוא זהה לר' נסים בןקאס (וראה להלן, מס' 58 והערה 6 שם). בעקבותיו מזהה הקר את הנזכר כאן עם ר' נסים ביבאס, ולא עם ר' נסים בן יהושע (וראה לעיל, הערך "ירושלים", מס' 302, הערה 1).
- 6 ראה עליו לעיל, מס' 41, הערה 8. דומה, כי הכוונה כאן לשהותו של ר' שמואל בצפת כשליח מטעם חכמי ירושלים (וראה שם), הנזכרת שם.
- 7 כך! כתיב פוניטי. הגיית העיצור "ווע" היא wa.
- 8 הכוונה איננה ברורה. אולי המדובר בעבודות-כפייה מטעם השלטונות הממלוכיים.
- 9 איש מן החכמים האלה אינו ידוע לנו ממקורות אחרים.
- 10 תהילים כה: יג.
- 11 ראה לעיל, הערך "עלמה", מס' 3.

בין שנת 1507 לשנת 1509

צפת, מס' 49

והנה, אני, החותם שמי מטה,¹ העלוב מיסורי הזמן מפני שאני נחפז ללכת אל עיר מולדתי דמשק, לא מצאה ידי לכתוב למעלת אדוננו,² שירום הודו ויגדל כבודו, כתב כפי הראוי. אמנם אגיד צערי ומה שקרה לי עם כבוד הדיין הנזכר,³ כי זה פעמים שלש שבאתי מדמשק לדור בארץ הקדושה, ועל אודות צער שמגיע לי ממנו יצאתי מצפת, כמה מצרים וצערים הגיעו לי על ידו, כי 130 כן משפטו להצר לכל בעלי תורה וסברא למען לא יקרא בשם חכם זולתו לבדו. והנה, בתחלת ענייני קשר על רבו שלמדו תורה קשר רב קשר, קל וחומר על אחרים, כי רבו היה כ(בוד) ר' אברהם פרגילה⁴ ז(כרונו) ל(חיי) ה(עולם) ה(בא) יצא מן העולם, והוא מצטער ממנו, על זה יאמר: אשרי מי שרוח הבריות נוחה הימנו, וישאל מעלת אדוני ענייני מן הבריות, ועתה איני יודע מה לעשות, כי באתי בנדר ובשבועה על עצמי לבוא לדור בארץ הקדושה, כי כך מנהג אבותי שנפטר לחיי עד, שמזקינים 135 באים לארץ ישראל להיות קולטתן מחיים, וזה רוצה לגרשני ממנה, שבכל עת שאני חוזר לדמשק מגיע לי צער ונזק וחולי בעון הנדר והשבועה, ולעולם לא גמלתי לו רעה, אלא אדרבה, נשתדלתי בענייני, כששלח לדמשק ולכל הגלילות לקבץ מעות על שם הישיבה, אז עמדתי באהבה וחיבה ומשכתי את הקהל במתק אהבה ודרשתי בכל קהלות דמשק, ועשו נדבה בשביל ישיבת התורה שנים עשר זהובים, וכן משפטי לכל עובר ושב לאמץ את הנכשל, וכן בכל עת ועת שהיה שולח, אני הייתי משתדל לעשות רצונו לחיבת התורה ולומדיה ולחיבת הדרים בארץ. וזה תחת אהבתי ישטנני, תחת רדפי טוב חפץ לקטלני, וא(ף) ע(ל) פ(י) שבני אדם באים וצועקים ממעשיו לפני, אני גוער בהם, ומכללם אשה דלה ענייה ואלמנה, וברחה

machonEI@ybz.org.il

טלפון 02-5398822-3

מדמשק מהחובות שעליה ובאה לדור בצפת ונשאה אדם אחד ונתן לה⁵ חמשים כספים ממטבע דמשק, ולא עלה זיווגם יפה, וגרשה בימים מעטים, קיבל ממנה ר' משה בכתובה 145 ובגט ששה ושלשים כספים, וחבל בגד האלמנה עד שקיבל הששה ושלשים, נשאר בידה ארבעה עשר כספים למוקדם ולמאוחר.⁶ הן אלה קצות דרכיו וכאלה רבים. ועם כל זה לעולם לא הכנסתי עצמי בשום דבר מענייניו, מלבד שיש לו תלמיד אחד לר' משה הנזכר) מכפר יאסיף, והוא דר בעין אלזיתון⁷ ולמד עליו הלכות שחיטה, וכששמעתי מדמשק מכ(בוד) ר' יוסף סרקוסיל⁸ ומורנו) ר' שמואל בהלול⁹ ומזולתם על אודות השוחט הנזכר, שיצאו עליו 150 דבות רבות, ועמד החכם ר' יוסף סרכוסי ז(כרונו) (לחיי) (עולם) והסכים עליו שלא יהא שוחט ובודק ומוכר לעצמו, כי הבהמות שלו, וממנו יתד וממנו פינה, כאלו בידו עדות נאמנה לטבוח ולבודק ולמכור, עד שמחמת זה כל אנשי עין אלזיתון ואנשי ביריא וצפת מרננים עליו ומדברים אחריו שלא יצא מבהמותיו כי אם מעט טרפות,¹⁰ וכשראה החכם ר' יוסף סרכוסי הנזכר עניינו, גזר שלא יאכל שום אדם משחיטתו עד שיעמידו עליו איש נאמן על השחיטה ועל הבדיקה, 155 (אף) (על) (פני) שעם היות עד אחד נאמן באסורים זה נחשד מכמה דברים מוסף על היות שמגיע לו נזק בעת שתעלה הבהמה טרפה שאינו מוכר אותה בחצי דמי הכשרה. אחר שנפטר החכם ר' יוסף סרכוסי ז(כרונו) (לחיי) (עולם) החזירו ר' משה להיותו נאמן על עצמו, מבלי שיעמיד אחר עמו. וכשראיתי שהדברים מגיע מהם נזק גדול לנפשות ישראל, כי כל שלשה עיירות אוכלים משחיטתו, אמרתי לר' משה, שאין ראוי שזה יהיה נאמן לעצמו, כי 160 בסבת זה יש רינון על כבודך ועליו, כי כל נתח טוב וכל ירך וכתף קורא אותו על שמך, ואם לא תעמיד עליו נאמן, יהיה רינון וחילול על התורה, וכל שכן שקדם לזה תקנה מרבי יוסף סרכוסי, שאסר לאכול מבשר שהוא מוכר(ו) עד שיעמידו עליו בודק נאמן. ואיך נהרוס מה שבנה החכם הנפטר ז(כרונו) (לחיי) (עולם),¹¹ ולא רצה ר' משה לתקן. והלכתי לעין אל זיתון וחקרתי על הענין, ושלח ר' משה הסכמה בכח כל מי שיש יודע לשוחט הנזכר שום קלקול או 165 בלבול מענייני השחיטה והבדיקה ויגיד לי, וכאלה רבות, יכלה הזמן והם לא יכלו, ומפני שאני נחפז ללכת לדמשק לא ספרתי אחת מני אלף, ואם יישר זה בעיני מורי) ור(בי) הנה מה טוב, אבל חלילה וחס ומצד קנאתו ממני מנעני מדברי תורה אני וזולתי, ועכשיו אם טוב בעיני אדוני שיבטלני מדברי תורה אני וזולתי, עלי לקבל גזרתך. ואין להאריך, כי אם בשלומך שיגדל לעד ואל יחדל כחפצך וחפץ הנרצע לאהבתך ומתפלל תמיד בעד שלומך 170 ומצפה לתשובתך ישמעאל בר יה[...]¹² ז(כרונו) (לחיי) (עולם) ה(בא).

מקור: איגרת ר' ישמעאל בן יהודה: מדמשק אל הנגיד ר' יצחק הכהן שולאל בקאהיר, בתוך: קטעי גניזה באוסף פרייר, עמ' 254–264.

ספרות: לעיל, מס' 47; איש-שלום, בצילן של מלכויות, עמ' 344–345; אשתור, היהודים במצרים ובסוריה, ב, עמ' 510 ו-513.

- 1 איגרת זו היא השלישית שנשלחה לנגיד בעניין ר' משה הדיין. הכותב הוא ר' ישמעאל בן יה[...] – אולי יהושע ואולי יהודה; המהדירים בחרו בשם יהודה בלי לנמק. ר' ישמעאל היה בן למשפחת חכמים ותיקה בעלת מסורות משלה והיה דיין ודרשן בדמשק. מדבריו עולה, שקיים קשר הדוק עם צפת, ואף דרש בה פעמים אחדות, אלא שר' משה הדיין עמד לו לשטן והיה עליו לעזוב את העיר; הוא בלא ספק ממקורביו של ר' יוסף אסכנדראני, ראה לעיל, מס' 47 ליד ציון הערה 4. על האיגרות וסדרן ראה לעיל, מס' 47, הערה 1.
- 2 ר' יצחק הכהן שולאל הנגיד.
- 3 ר' משה הדיין (וראה לעיל, מס' 47 והערה 2 שם).
- 4 המהדירים קראו בטעות "ר' אברהם פתילה". על ר' אברהם פרגיילה ראה לעיל, מס' 41 (והערה 28 שם), שם מסופר, שנאסר עליו לחתום על כל מעשה בית-דין בגלל "מעשה שהיה". ייתכן, כי "קשר" שקשר עליו ר' משה הדיין הוא הנרמז באיגרת השמיטה, אשר בעטיו נאסר על ר' אברהם לחתום.
- 5 נתן לה בכתובתה.

- 6 כלומר, ר' משה הדיין בתור עושה הגט נטל שכר של שלושים ושישה מטבעות של דמשק מתוך הסכום הכולל של חמישים המטבעות שבכתובה. כאשר איחרה האישה לשלם, לקח את בגדיה בערבון. בסופו של דבר הותיר לה מכתובתה ארבעה-עשר מטבעות של דמשק בלבד. "מוקדם ומאוחר" – דמי הכתובה. על מושג זה, ראה: מ"ע פרידמן, "חלוקת תוספת כתובה למוקדם וימאוחר" בתעודות הגניזה", דברי הקונגרס העולמי השישי למדעי היהדות, ג, ירושלים תשל"ז, עמ' 377–387.
- 7 ראה לעיל, הערך "עין אלזיתון", מס' 3 והערה שם.
- 8 ראה עליו לעיל, מס' 35, והערה 1 שם.
- 9 נזכר באיגרת השמיטה (לעיל, מס' 41 והערה 24 שם).
- 10 טענתם של אנשי צפת, עין אלזיתון וביריה היא, שאצל שוחט זה, תלמידו של ר' משה הדיין, שהוא בעל הבהמות הנשחטות, השוחט, הבדוק ואף המוכר כאחד, נטרפות פחות בהמות מן המקובל. כלומר, הוא חשוד בהאכלת טריפות לציבור במתכוון. בעקבות זאת גזר ר' יוסף סאראגוסי, שאין לאכול משחיטתו כל עוד לא ייבדקו בהמותיו על-ידי בודק אחר. לאחר מותו של ר' יוסף סאראגוסי חזר המצב לקדמותו בחסותו של ר' משה הדיין.
- 11 הכוונה לר' יוסף סאראגוסי.
- 12 על שם אביו ראה לעיל, הערה 1.

ראשית המאה הט"ז(?)

צפת, מס' 50

בארץ ישראל בצפת יש חברה אחת של חסידים, שעושים ארבעים צומות פעמים בשנה. פעם ראשונה מתחילים מפרשת שמות, וסימן להם: שובו בנים שובביים¹, בר(אשי) ת(יבות): שמות, וארא, בא, בשלח, יתרו, משפטים. פעם שניה מתחילים מר(אש) ח(ודש) אלול עד יו(ם) הכפ(ורים), שאז משה עלה בהר לקבל לוחות אחרונים, וירד ביו(ם) הכפ(ורים). זה שמעתי מפי כ(בוד) מ(ורנו) ה(רב) ר' זכריה דגייבוני דפורלי², העומד כעת בצפת בארץ ישראל³.

מקור: י' זנה, מפאוולו הרביעי עד פיוס החמישי, ירושלים תשי"ד, עמ' 74, הערה 18.

- 1 בבלי חגיגה טו ע"א.
- 2 Forli שבאיטליה. זהותו אינה ברורה.
- 3 זנה מציינין, שמצא את הקטע הזה "בכתב-יד אחד שכנראה מחברו אחד מתלמידי המהרי"ק, איזה טראבוטו", אך אין הוא מציינין את סימול כתב-היד ומקומו, וראה קטע נוסף מכ"י זה, לעיל, הערך "ירושלים", מס' 287.